

15.

Postawa tolerancyjna. Znaczenie Biblii, Koranu, Talmudu¹

I. PROSPEKT WARTOŚCI

1.1. CEL OGÓLNY

Rozwój społeczno-duchowy

¹ „Kościół spogląda z szacunkiem również na muzułmanów, czcicieli jedyne Boga, żyjącego i samoistnego, miłosiernego i wszechmocnego, Stworzyciela nieba i ziemi, który przemówił do ludzi. Starają się również poddawać z całej duszy jego ukrytym postanowieniom, tak jak poddał się Bogu Abraham, do którego islamska wiara chętnie się odwołuje. Jezusa wprowadznie nie uznają za Boga, czczą go jednak jako proroka, a Jego dziewiczą matkę, Maryję, darzą szacunkiem i niekiedy pobożnie Ją wzywają. Oczekują nadto dnia sądu, kiedy Bóg odda zapłatę wszystkim wskrzeszonym ludziom. Dlatego też cenią życie moralne i czczą Boga szczególnie przez modlitwę, jałmużnę i post. Nawet jeżeli w ciągu wieków powstawały między chrześcijanami a muzułmanami liczne spory i uczucia wrogości, święty Sobór zachęca wszystkich, aby zapominając o tym, co było, czynili szczerze wysiłki zmierzające do wzajemnego zrozumienia i dla dobra wszystkich ludzi dbali wspólnie o sprawiedliwość społeczną, dobro moralne, a także o pokój i wolność oraz je wspierali”. DRN 3.

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Umiejętność współistnienia z innymi religiami

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

Kształtowanie postawy dialogu i tolerancji wobec wyznawców innych religii²

1.4. PROPONOWANE TEMATY

- Czym jest fanatyzm religijny?
- Jaka jest różnica między miłością a tolerancją w relacjach osobowych?
- Czy misje w dzisiejszym świecie są potrzebne?

1.5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE

Normy

- Chrześcijananie poprzez wzajemne relacje oparte na miłości, życzliwości i sprawiedliwości są świadkami wyznawanej wiary³.
- Religia umożliwia człowiekowi realizowanie jego transcendentnego przeznaczenia i ukierunkowuje jego życie na Boga.
- „Dialog jest sposobem dochodzenia do prawdy i dzielenia jej z innymi”⁴.

Zasady

- Postępuję według zasad wyznawanej religii⁵.

² „Kościół Chrystusowy uznaje bowiem, że początki jego wiary i wybrania, stosownie do zbawczego misterium Boga, znajdują się już u patriarchów, Mojżesza i proroków. Wyznaje, że wszyscy wierzący w Chrystusa, synowie Abrahama w porządku wiary, objęci są powołaniem tego patriarchy, a zbawienie Kościoła mistycznie wyobrażone jest w wyjściu narodu wybranego z ziemi niewoli. Dlatego Kościół nie może zapomnieć, że poprzez ten lud, z którym Bóg w swoim niewysłownym miłosierdziu zechciał zawrzeć dawne przymierze, otrzymał Objawienie Starego Testamentu i czerpie pokarm z korzenia szlachetnej oliwki, w którą wszczepione są gałązki oliwnej dziczki pogan. Kościół wierzy bowiem, że Chrystus, nasz Pokój, przez krzyż pojednał Żydów i pogan oraz jednych i drugich w sobie uczynił jednością”. DRN 4.

³ „Po tym wszyscy poznają, żeście uczniami moimi, jeśli będziecie się wzajemnie miłowali” J 13,35.

⁴ „Religia kieruje całe nasze życie ku Bogu, jednocześnie nasz stosunek do Boga musi przenikać je zupełnie – do tego stopnia, że religia staje się naszym życiem. Religia jest ściśle związana z ludzkością i z wszelkimi jej sprawami, jednocześnie zaś kieruje w stronę Boga wszystko, co jest w nas ludzkie”. Jan Paweł II, *Duchowa wizja człowieka*, Delhi, 2.02.1986, w: tegoż, *Nauuczanie papieskie*, IX, 1, 1986, wyd. Pallottinum, Poznań 2005, s. 140.

⁵ „Jak podkreślają nauki humanistyczne, w dialogu pomiędzy osobami człowiek doświadcza własnych ograniczeń, ale także możliwości ich przekroczenia; odkrywa, że nie posiada prawdy

- Poznają religie monoteistyczne: chrześcijaństwo, judaizm, islam⁶.
- Współdziałam z innymi religiami na rzecz dobra człowieka.

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

Normy

- Wszystkie osoby są powołane do zbawienia.
- Dialog międzyreligijny opiera się na szacunku do człowieka i „szacunku dla działania Ducha w człowieku”⁷.
- W sprawach religijnych osoba powinna być wolna od jakiegokolwiek nacisku ze strony władzy, ideologii i polityki.

Zasady

- Dbam o rozwój religijny mojej rodziny⁸.

w sposób doskonały i całkowity, ale może ku niej z ufnością podążać wspólnie z innymi ludźmi. Wzajemne weryfikowanie się, wzajemne poprawianie błędów, braterska wymiana posiadanych darów sprzyjają stałemu wzrostowi dojrzałości, z której rodzi się wspólnota osób. W owym procesie konfrontowania siebie mogą oczyszczać się i ubogacać doświadczenia i poglądy religijne. Ta dynamika stosunków pomiędzy ludźmi skłania nas, chrześcijan, do słuchania i rozumienia tego, co inni wierzący mogą nam przekazać, gdyż w ten sposób możemy czerpać korzyści z hojnych darów Boga”. *Dokument Sekretariatu dla Niechrześcijan poświęcony zagadnieniem dialogu i misji. Postawa Kościoła wobec wyznawców innych religii*, 10.06.1984, „L’Osservatore Romano” 1984, nr 7, s. 1.

⁶ „Zebraliśmy się tu dzisiaj – hindusi, muzułmanie, sikhowie, buddyści, dżainiści, persowie i chrześcijanie – w duchu braterskiej miłości, aby potwierdzić to samą naszą obecnością. Głosząc prawdę o człowieku podkreślamy, że starania człowieka o doczesny społeczny dostatek oraz pełnię ludzkiej godności odpowiadają głębokim tęsknotom jego duchowej natury. Praca dla urzeczywistnienia i zachowania wszelkich praw człowieka, łącznie z podstawowym prawem do czczenia Boga zgodnie z nakazami prawego sumienia i do publicznego wyznawania swej wiary – musi w coraz większym stopniu stawać się przedmiotem współpracy pomiędzy religiami na wszystkich poziomach. Taka współpraca musi mieć również na względzie walkę o wyeliminowanie głodu, nędzy, ignorancji, prześladowań, dyskryminacji i wszelkich form zniewolenia ludzkiego ducha. Religia jest głównym źródłem społecznego zaangażowania na rzecz sprawiedliwości, i współpraca pomiędzy religiami winna potwierdzać to w praktyce”. Jan Paweł II, *Duchowa wizja człowieka*, dz. cyt., s. 140.

⁷ „Kościół odnosi się do innych religii z autentycznym szacunkiem, dąży do wzajemnej z nimi współpracy. Szacunek ten jest dwójaki: jest to szacunek dla człowieka w jego poszukiwaniu odpowiedzi na najgłębsze pytania jego egzystencji oraz szacunek dla działania Ducha w człowieku”. Jan Paweł II, *Dialog*, Madras, 5.02.1986, w: tegoż, *Nauczanie papieskie*, dz. cyt., s. 161.

⁸ „Oto mój Sługa, którego podtrzymuję, Wybrany mój, w którym mam upodobanie. Sprawilem, że Duch mój na nim spoczął; on przyniesie narodom Prawo. Nie będzie wołał ni podnosił głosu, nie da słyszeć krzyku swego na dworze. Nie złamie trzciny nadłamanej, nie zgasi knotka o nikłym płomyku. On niezachwianie przyniesie Prawo. Nie zniechęci się ani nie złamie, aż utrwali Prawo na ziemi, a jego pouczenia wyczekują wyspy” (Iz 42,1-4).

- Wraz z rodziną angażuję się w tworzenie braterskich więzi z wyznawcami innych religii.
- W wychowaniu religijnym nie stosuję żadnych form przymusu⁹.

1.7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

Normy

- Integralny rozwój osoby wymaga duchowej wizji człowieka¹⁰.
- Dialog międzyreligijny służy budowaniu jedności między ludźmi¹¹.
- Pokój jest fundamentem dla współistnienia religii¹².

Zasady

- Tłumaczę, że w budowaniu lepszego porządku społecznego osoba powinna zacząć od przemiany samej siebie¹³.

⁹ „Duchowa wizja człowieka daje natchnienie do szukania pomocy i do gotowości współpracy we wszelkich wysiłkach, których celem jest prawdziwe dobro ludzkości, na każdym poziomie. Tak, owa duchowa wizja jest źródłem niepowstrzymanego dążenia, by zapewnić człowiekowi – każdemu człowiekowi – należne mu w świecie miejsce”. Jan Paweł II, *Duchowa wizja człowieka*, dz. cyt., s. 138-139.

¹⁰ „Owoce dialogu jest jedność pomiędzy ludźmi oraz jedność ludzi z Bogiem, który jest źródłem i objawieniem wszelkiej prawdy i którego Duch kieruje ludźmi w wolności tylko wtedy, kiedy spotykają się z sobą w postawie pełnej szczerości i miłości. Poprzez dialog pozwalamy Bogu być wśród nas; otwierając się w dialogu na siebie, otwieramy się również na Boga”. Jan Paweł II, *Spotkanie z przedstawicielami religii niechrześcijańskich*, dz. cyt., s. 163.

¹¹ „Budowanie szacunku, zrozumienia i zaufania w codziennym życiu jest warunkiem przyjacielskich relacji między wyznawcami wszystkich religii. Wizja i jedynie dobra wola jednostek nie wystarczają do pogłębienia stosunków pomiędzy wspólnotami wierzących. Chrześcijanie powinni zrozumieć i przyjąć ludzi innych wiar jako braci i siostry, z którymi mogą pokojowo współistnieć”. Jan Paweł II, *Modlitwa jednoczy chrześcijan*, Watykan, 11.04.1986, w: tegoż, *Nauczanie papieskie*, IX, 1, 1986, wyd. Pallottinum, Poznań 2005, s. 494.

¹² „Budowanie nowego świata od każdej istoty ludzkiej wymaga czegoś głęboko osobistego. Odnowa świata we wszystkich jego społecznych odniesieniach zaczyna się w sercu każdego człowieka. Wymaga ona przemiany serca i skruchy. Wymaga oczyszczenia serca i prawdziwego zwrócenia się ku Bogu. A to, co głęboko osobiste, jest zarazem w największym stopniu społeczne, bowiem człowieka określa przede wszystkim odpowiedzialność wobec własnych braci i sióstr...”. Jan Paweł II, *Duchowa wizja człowieka*, dz. cyt., s. 140.

¹³ „Nie możemy zatem wzywać Boga jako Ojca wszystkich, jeśli wobec niektórych ludzi, stworzonych na obraz Boży, nie chcemy postępować po bratersku. Stosunek człowieka do Boga jako Ojca i stosunek człowieka do ludzi jako braci są do tego stopnia wzajemnie powiązane, że Pismo święte mówi: «Kto nie miłuje, nie zna Boga» (1 J 4,8)”. DRN 5.

- Zachęcam uczniów do kształtowania w sobie postawy dialogu wobec innych¹⁴.
- Pomagam innym zrozumieć wyznawaną religię¹⁵.

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

Omawiam z uczniami spotkanie dwunastu przywódców religijnych w październiku 1986 roku w Asyżu. Przedstawiam przebieg wydarzenia, wymieniam religie, analizuję, co zostało zadeklarowane, o co wszyscy się wspólnie modlili. Ogólnie charakteryzuję największe religie świata. Uczniowie są również proszeni o przygotowanie w grupach i przedstawienie własnych projektów spotkań międzyreligijnych.

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Młody człowiek poszukuje w wyznawanej religii Boga i zrozumienia sensu własnego istnienia. Do innych religii odnosi się z szacunkiem i życzliwością. Poprzez dialog międzyreligijny, odkrywa, że wspólnie z wyznawcami innych religii może poszukiwać prawdy. Spotkanie z innymi religiami pomaga mu w weryfikowaniu i ubogacaniu doświadczeń i poglądów religijnych. Młody człowiek umie słuchać przedstawicieli innych religii, potrafi wyjaśniać istotę własnej religii. Różnice religijne nie stanowią dla niego zagrożenia, traktuje je jako źródło wzajemnego ubogacenia.

1.10. ZAGROŻENIA

Brak postawy dialogu wobec innych religii może doprowadzić młodą osobę do odrzucenia tolerancji wobec wyznawców innych religii. Brak duchowego wymiaru wizji człowieka może sprawić, że młoda osoba zaneguje istnienie

¹⁴ „Pana zaś Chrystusa uznajcie w sercach waszych za Świętego i bądźcie zawsze gotowi do obrony wobec każdego, kto domaga się od was uzasadnienia tej nadziei, która w was jest” (1 P 3,15).

¹⁵ „Negacja Boga pozbawia osobę jej fundamentu, a w konsekwencji prowadzi do takiego ukształtowania porządku społecznego, w którym ignorowana jest godność i odpowiedzialność osoby. Ateizm, o którym mowa, jest zresztą ściśle związany z oświeceniowym racjonalizmem, który pojmuję rzeczywistość ludzką i społeczną w sposób mechanistyczny. Zostaje w ten sposób zanegowana najgłębsza intuicja prawdziwej wielkości człowieka, jego transcendencja wobec świata rzeczy oraz napięcie, jakie odczuwa on w swoim sercu pomiędzy pragnieniem pełni dobra a własną niezdolnością do osiągnięcia go, przede wszystkim zaś zostaje zanegowana wynikająca stąd potrzeba zbawienia”. CA 13.

Boga. Może również przestać szanować istniejące religie. Sferę duchową może wykluczyć z procesu poszukiwania prawdy, a religię uznać za źródło konfliktów i zagrożenie dla ludzkiej wolności.

II. PEDAGOG

2.1. TREŚĆ MATERIAŁU

Tolerancja wobec innych religii jest bardzo aktualnym tematem w dzisiejszym świecie. Z racji na łatwość przemieszczania się, coraz częściej w społeczeństwie ludzie wyznają kilka różnych systemów religijnych. Spotykamy takich ludzi na ulicy, w sklepie, szkole czy w pracy. Dlatego tak szczególnie ważna jest umiejętność współistnienia z innymi religiami. One także pozwalają wynieść dla siebie pewne wartości, które są pożądane. Należy więc dbać o to, aby w takim niejednorodnym religijnie społeczeństwie relacje między ludźmi innych wyznań opierały się na dialogu i wzajemnym zrozumieniu.

2.2. LITERATURA WYBRANA Z KOMENTARZEM

W książce *W pustyni i w puszczy* bardzo często jesteśmy świadkami zetknięcia się ze sobą różnych religii. Główni bohaterowie Staś i Nel są chrześcijanami. Podczas wędrówki przez Afrykę spotykają muzułmanów oraz tubylców, którzy wyznają swoje pradawne bóstwa. Wyznawcy tych wszystkich systemów żyją obok siebie. Podczas lektury możemy także natknąć się na osobliwe sytuacje, w których obrzędy religijne są odprowadzane równocześnie w tym samym celu. Taką sytuację prezentuje poniższy opis pogrzebu Fumby.

Ale tymczasem pochowano uroczyście Fumbę u stóp skały pod bomą. Kali zatknął na jego grobie krzyż z bambusów, Murzyni zaś postawili kilka naczyń z pombe i z wędzonym mięsem, „aby nie dokuczał i nie straszyl po nocy”.

H. Sienkiewicz, *W pustyni i w puszczy*, wyd. Znak, Kraków 2014, s. 394.

W przytoczonym przykładzie widzimy sytuację zachowania dwóch osób wyznających odmienne religie. Zostały odprowadzone dwa obrzędy religijne, które były sprawowane w jednym celu – pochówku. Widać tutaj wzajemne poszanowanie dla dwóch postaw religijnych, które potrafią ze sobą koegzystować. Żadna z osób nie miała pretensji do drugiej, najważniejsze w tym czasie było to, aby godnie pożegnać towarzysza.

III. NAUCZANIE RELIGIJNE

3.1. NAUCZANIE PAPIESKIE

W tym kontekście jest rzeczą niezmiernie ważną, aby lojalnie i poprawnie zostały przedstawione inne Kościoły i wspólnoty kościelne, za pomocą których Duch Chrystusa nie wzbrania się przynosić zbawienia. „Ponadto wśród elementów czy dóbr, dzięki którym, razem wziętym, sam Kościół buduje się i ożywia, niektóre, i to liczne i znamienite, mogą istnieć poza widocznym obrębem Kościoła katolickiego”.

CT 32.

Tolerancja religijna istnieje w wielu krajach, ale niewiele zobowiązuje, ponieważ pozostaje ograniczona w zakresie swego działania. Konieczne jest przejście od tolerancji do wolności religijnej. Nie jest to otwarta brama, prowadząca do relatywizmu, jak twierdzą niektórzy. Ten krok, który należy uczynić, nie jest rozwarciem szczeliny w wierze, ale ponownym rozpatrzeniem relacji antropologicznej do religii i do Boga. Nie jest on ciosem wymierzonym w „podstawowe prawdy” wiary, gdyż pomimo rozbieżności ludzkich i religijnych jakiś promień prawdy oświeca wszystkich ludzi. Dobrze wiemy, że prawda poza Bogiem nie istnieje jako „sama w sobie”. Byłaby wówczas bożkiem. Prawda może się rozwijać tylko w inności, która otwiera na Boga, która pozwala poznać swoją odmienność poprzez moich braci w człowieczeństwie i w nich. Dlatego niewłaściwe jest twierdzenie w sposób wykluczający: „posiadam prawdę”. Prawda nie jest czyjąś własnością, lecz zawsze jest darem, który wymaga wysiłku do coraz głębszego przyswajania prawdy. Prawdę można poznawać i żyć nią tylko w wolności, dlatego nie możemy narzucić prawdy drugiej osobie; objawia się ona tylko w spotkaniu, które przenika miłość.

EIMO 27.

Prawdę mówiąc, kiedy spotykam młodych ludzi, czuję ich radość i miłość. Nie tylko do mnie, ale do ideałów, do życia. Chcą wzrastać! Lecz w waszym przypadku jest coś szczególnego: jesteście pierwszym – jak sądzę – pokoleniem powojennym. Wy jesteście kwiatami wiosny, jak

Franciszek, Spotkanie z młodzieżą, Sarajewo, 6.06.2015, [online:] http://www.vatican.va/content/francesco/pl/speeches/2015/june/documents/papa-francesco_20150606_sarajevo-giovani.html [dostęp: 15.02.2021].

powiedział bp Semren: kwiatami wiosny, które chcą dalej się rozwijać, a nie wracać do niszczenia, do tego, co czyni jednych wrogami drugich. Ja znajduję u was to pragnienie i ten entuzjazm. I to jest dla mnie nowe. Widzę, że wy nie chcecie zniszczenia – wy nie chcecie być wrogami jeden drugiego. Chcecie iść razem, jak powiedziała Nadedda. I to jest wielkie! Ja widzę to w tym pokoleniu, także w was, w was wszystkich – jestem tego pewien! Spójrzcie w głąb siebie... – widzę, że doświadczacie tego samego co Darko. Nie jesteśmy „oni i ja”, jesteśmy „my”. Chcemy być „my”, aby nie niszczyć ojczyzny, aby nie niszczyć kraju. Ty jesteś muzułmaninem, ty jesteś żydem, ty jesteś prawosławnym, ty jesteś katolikiem... ale jesteśmy „my”. To znaczy czynić pokój! I to jest właściwe dla waszego pokolenia i jest waszą radością!

Wy macie wielkie powołanie. Wielkie powołanie: nigdy nie wznosić murów, tylko budować mosty. I to jest radość, którą znajduję u was. Dziękuję!

3.2. PISMO ŚWIĘTE

Umiłowani, jeśli Bóg tak nas umiłował, to i my winniśmy się wzajemnie miłować. Nikt nigdy Boga nie oglądał. Jeżeli miłujemy się wzajemnie, Bóg trwa w nas i miłość ku Niemu jest w nas doskonała. Poznajemy, że my trwamy w Nim, a On w nas, bo udzielił nam ze swego Ducha. [...] My miłujemy Boga, ponieważ Bóg sam pierwszy nas umiłował. Jeśliby ktoś mówił: „Miłuję Boga”, a brata swego nienawidził, jest kłamcą, albowiem kto nie miłuje brata swego, którego widzi, nie może miłować Boga, którego nie widzi. Takie zaś mamy od Niego przykazanie, aby ten, kto miłuje Boga, miłował też i brata swego.

1 J 4,11-13.19-21.

3.3. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

Więź Kościoła z religiami niechrześcijańskimi jest przede wszystkim więzią pochodzenia i wspólnego celu rodzaju ludzkiego: „Wszystkie bowiem ludy stanowią jedną wspólnotę, mają jeden początek, ponieważ Bóg sprawił, że rodzaj ludzki zamieszkuje całą powierzchnię ziemi, mają też jeden ostateczny cel – Boga. Jego Opatrzność, świadectwo dobroci i zbawcze plany rozciągają się na wszystkich ludzi, póki wybrani nie zjednoczą się w Świętym Mieście”.

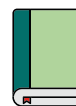
KKK 842;
por. 839; 840.

IV. LITERATURA

Benedykt XVI, *Adh. Ecclesia in Medio Oriente*, [online:] http://www.vatican.va/content/benedict-xvi/pl/apost_exhortations/documents/hf_ben-xvi_exh_20120914_ecclesia-in-medio-oriente.html [dostęp: 15.02.2021].

Dialog i akulturacja. Judaizm, chrześcijaństwo i islam, red. A. Pankowicz, S. Biełański, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2007.

Dokument Sekretariatu dla Niechrześcijan poświęcony zagadnieniem dialogu i misji. Postawa Kościoła wobec wyznawców innych religii, 10.06.1984, „L'Osservatore Romano” 1984, nr 7, s. 1, 4-5.

- Franciszek, *Spotkanie z młodzieżą*, Sarajewo, 6.06.2015, [online:] http://www.vatican.va/content/francesco/pl/speeches/2015/june/documents/papa-francesco_20150606_sarajevo-giovani.html [dostęp: 15.02.2021].
- Islam a terroryzm*, red. A. Parzymies, Wydawnictwo Akademickie Dialog, Warszawa 2015.
- Jan Paweł II i dialog międzyreligijny*, wybór i oprac. B.L. Sherwin, H. Kasimow, Wydawnictwo WAM, Kraków 2001.
- Jan Paweł II, *Adh. Catechesi tradendae*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 2, *Adhortacje*, Wydawnictwo M, Kraków 2006, s. 19-62.
- Jan Paweł II, *Dialog*, Madras, 5.02.1986, w: tegoż, *Nauczanie papieskie*, IX, 1, 1986, wyd. Pallottinum, Poznań 2005, s. 160-163.
- Jan Paweł II, *Duchowa wizja człowieka*, Delhi, 2.02.1986, w: tegoż, *Nauczanie papieskie*, IX, 1, 1986, wyd. Pallottinum, Poznań 2005, s. 137-141.
- Jan Paweł II, *Enc. Centesimus annus*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 1, *Encykliki*, Wydawnictwo M, Kraków 2006, s. 399-446.
- Jan Paweł II, *Enc. Redemptoris missio*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 1, *Encykliki*, Wydawnictwo M, Kraków 2006, s. 333-392.
- Jan Paweł II, *Encyklopedia dialogu i ekumenizmu*, red. E. Sakowicz, wyd. Polwen, Radom 2006.
- Jan Paweł II, *Modlitwa jednoczy chrześcijan*, Watykan, 11.04.1986, w: tegoż, *Nauczanie papieskie*, IX, 1, 1986, wyd. Pallottinum, Poznań 2005, s. 494-495.
- Kongregacja Nauki Wiary, *Katechizm Kościoła Katolickiego*, wyd. Pallottinum, Poznań 2002.
- Muzułmanie w Europie*, red. A. Parzymies, Wydawnictwo Akademickie Dialog, Warszawa 2015.
- Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu. Biblia Tysiąclecia*, wyd. Pallottinum, Poznań 2012.
- Sienkiewicz H., *W pustyni i w puszczy*, wyd. Znak, Kraków 2014.
- Sobór Watykański II, *Deklaracja o stosunku Kościoła do religii niechrześcijańskich* [Nostra aetate], w: tegoż, *Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, wyd. Pallottinum, Poznań 2002, s. 333-337.
- Twardowski J., *Za Twe hojne dary. Rozważania na niedziele i święta*, wybór i oprac. A. Iwanowska, Wydawnictwo Święty Wojciech, Poznań 2013.

Twardowski J., *Zaufałem drodze. Wiersze zebrane 1913-2006*, wybór i oprac. A. Iwanowska, wyd. Oficyna Wydawnicza Aspra-JR, Warszawa 2007.

Wańka A., *Religie w dobie pluralizmu i dialogu*, wyd. WT US, Szczecin 2004.

FILM EDUKACYJNY

Postawa tolerancyjna. Znaczenie Biblii, Koranu, Talmudu

<https://youtu.be/4c4fIFVg5mg>

